

Semenko S., PhD in Philology, teaching assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TERRITORIAL CLASSIFICATION AND BASIC TYPOLOGICAL FEATURES OF THE DIALECTS OF NORTH-EASTERN AND CENTRAL REGIONS OF JAPAN

The basic stages of research Japanese dialects based upon on the analysis of their classification available in the relevant scientific literature are examined and own territorial classification of modern Japanese dialects is offered. The main typological features of the dialects of North-Eastern and Central regions of Japan are distinguished and characterized.

Tags: Japanese dialectology, Japanese dialects, territorial classification of Japanese dialects, the dialects of Tohoku, the dialects of central Japan, typological features of Japanese dialects.

УДК 811.521'373.2

Ю. Федотова, асистент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СПОСОБИ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ ДІЙОВИХ ОСІБ У "ПОВІСТІ ПРО ПРИНЦА ҐЕНДЖІ" МУРАСАКІ ШІКІБУ

У статті розглядаються способи вторинної номінації дійових осіб "Повісті про принца Ґенджі", структура номінативних одиниць, які застосовуються автором для іменування персонажів залежно від віку, статі, соціального статусу, стосунків між ними.

Ключові слова: вторинна номінація, апелютив, безіменна номінація.

Головна функція як власної, так і загальної назви – номінативна, вона слугує у першу чергу для називання певного предмета та виділення його з-поміж інших. Номінація осіб має свої унікальні особливості у кожній мові світу: для української мови характерне вживання на-самперед особового імені та особових займенників відносно людини, у той час як у японському мовному середовищі особові займенники використовуються рідко, натомість поширена практика номінації особи за її професією, посадою, родинними зв'язками. Текст японського літературного твору не є винятком, тому дослідження номінативних одиниць для позначення дійових осіб у японській літературі має свою специфіку. Як правило, вивчення особливостей номінації осіб у літературному творі починається з літературних антропонімів – пропріальних одиниць, які вживаються для іменування персонажів, тобто первинної номінації дійових осіб. Однак у творах класичної японської літератури на перший план виходить номінативна функція апелютивних лексичних одиниць, що пов'язано з особливостями історично закріпленої традиції номінації осіб як у реальному спілкуванні, так і на сторінках літературного твору. Таким чином, для того щоб усебічно проаналізувати сукупність лексичних одиниць, які використовуються для номінації дійових осіб у японській літературі, необхідно приділити увагу не лише вивченню пропріальної лексики, а й апелютивної.

Варто зазначити, що власні і загальні назви виконують однакові функції у мовленні: комунікативну, коли назва стає основою повідомлення; функцію звертання в наказі, проханні; експресивну, коли назва виражає емоції та почуття [3, с. 10].

Для "Повісті про принца Ґенджі" спільність функцій, які виконує пропріальна та апелютивна лексика у тексті літературного твору, має особливе значення. Традиційна японська антропонімна модель аж до XIX століття не передбачала обов'язкового вживання особового імені та прізвища, особливо у формальних ситуаціях спілкування. Ім'я та прізвище могли змінюватися кілька разів протягом життя, дитяче ім'я змінювалося на 実名 /джіцумей/ "справжнє ім'я" після церемонії повноліття і трималося у секреті від сторонніх [7, с. 32–33]. Загальною практикою було називати людину за посадою або місцем проживання. Не дивно, що у художній літературі спостерігається

подібна традиція номінації персонажів. З плином часу, для зручності, за головними героями закріпилися умовні імена, які сучасними читачами сприймаються як антропоніми: 光源氏 – Хікару Ґенджі (досл. "сяючий добродій з клану Мінамото"), 藤壺 – Фуджіцубо (досл. "Павільйон гліцинії"), 六条御息所 – пані Рокудзьо, Міясудокоро з Шостої лінії (досл. "служителька високої опочивальні з Шостої лінії") тощо. У попередніх публікаціях ми торкалися питання про так звану "безіменну номінацію" дійових осіб у "Повісті про принца Ґенджі" [6, с. 140–141].

На морфологічному рівні апелютиви, які вживаються у "Повісті про принца Ґенджі", переважно належать до іменників: 男 /отоко/ "чоловік", 女 /онна/ "жінка", 宮 /мія/ досл. "храм", "палац", "імператорська родина", 帝 /мікадо/ "імператор", 后 /кісакі/ "імператриця", від цих іменникових форм за допомогою афіксації та основокладання утворені похідні форми: 御子 /міко/ 1) "дитина з аристократичної сім'ї", 2) "діти або онуки імператора", 3) "принц крові, визнана імператором дитина" (використовується гонорифічний префікс 御- /мі-/); 大將殿/дайшьо:-доно/ "Його Високповажність старший воєначальник" (приєднання гонорифічного суфікса -殿 /-доно/ свідчить про найвищий ступінь поваги до співрозмовника), 若宮 /вакамія/ "молодий принц" (складання основ 若 /вака/ (若い /вакаі/ "молодий" + 宮 /мія/ – шанобливе звертання до молодих членів імператорської родини). Незначна кількість апелютивів генетично пов'язана з дієсловами: 光る /хікару/ "сяяти", 薫 /каору/ "мати гарний аромат", 匂 /ніюу/ "пахнути". З приводу іменування цих трьох персонажів точаться дискусії, чи можна вважати такі віддієслівні форми онімами, чи це дієприкметникові форми епітетів, які у тексті переважно зустрічаються у сполученні з іменниками [10, с. 107–109].

Розглянемо найпоширеніші моделі номінативних одиниць, які використовуються у "Повісті" для іменування дійових осіб залежно від віку, статі та соціального статусу. На окрему увагу заслуговують і лексичні одиниці, які мають яскраво виражені функції характеротворення.

Апелютиви, які використовуються автором для номінації дітей та підлітків:

子 /ко/ "дитина";

君 /кімі/ "пан/пані";

御子 /міко/ "дитина з аристократичної сім'ї", "дитина або онук імператора", "принц крові, визнана імператором дитина";

男御子 /отоко-міко/ "принц";

宮 /мія/ "член імператорської родини";

小君 /когімі/ "молодий хлопець";

男君 /отокогімі/ "хлопчик/син у сім'ї аристократів";

女君 /оннагімі/ "дівчинка/донька у сім'ї аристократів";

若宮/вакамія/ "молодий принц".

Для номінації жіночих персонажів найчастіше використовується така апелятивна лексика:

人 /хіто/ "людина";

女 /онна/ "жінка";

娘 /мусуме/ "донька, молода дівчина";

妹 /імо:то/ "молодша сестра, молода дівчина";

姉 /ане/ "старша сестра, дівчина старшого віку";

中宮 /чю:гу:/, 女御 /нього/ 更衣 /коі/ "наложниця імператора вищого/середнього/нижчого рангу";

御方 /оката/ – шанобливе звертання до жінки, дружини з родини аристократів;

姫君 /хімегімі/, 姫宮 /хімемія/ "принцеса";

子持ちの君 /комочі-но-кімі/ "пані, яка має дитину";

御息所 /міясудокоро/ "служителька високої опочивальні";

尚侍 /найші-но камі/ "розпорядниця Відомства придворних служниць";

典侍 /найші-но суке/ – друга за 尚侍 /найші-но камі/ посада у Відомстві придворних служниць;

北の方 /кіта-но-ката/ "дружина, мати у сім'ї аристократів" (назва походить від традиції розміщувати покої дружини службовця вищого рангу у північній частині палацу);

命婦 /мьо:бу/ – загальний титул для придворних дам четвертого та п'ятого рангів, один з титулів для дружин державних службовців;

后 /кісакі/ "імператриця";

母后 /хаха-гісакі/ "імператриця-мати".

Жінки, які не перебували на державній службі, мали дуже обмежену кількість можливостей назвати себе. Справжнє ім'я ніколи не використовувалося у спілкуванні навіть з близькими друзями. Жінку, яка не належала до системи рангів, могли називати за назвою клану, з якого вона походила або за назвою посади найближчого родича чоловічої статі (батька або чоловіка). В інших випадках жінок називали просто 人 /хіто/ "людина" або 女/онна/ "жінка". Вигідний шлюб надавав жінкам право на шанобливе звертання до заміжньої жінки 御方 /оката/ або 北の方 /кіта-но-ката/. Чиновниць називали за номером відповідного рангу: у "Повісті" зустрічаються номінації другорядних персонажів 二位 /ні-і/, 三位 /сан-і/ – "чиновниця другого/третього рангу". Імена принців і принцес також мають нумерацію: 二宮 /ні-но-мія/, 三宮 /сан-но-мія/. Щоб уточнити, що йдеться про жінку, автор застосовує словоскладання 女三宮 /онна-сан-но-мія/ для номінації Третьої принцеси, дружини Генджі (女 /онна/ "жінка" + 三宮 /сан-но-мія/).

Розглянемо особливості номінації жіночих персонажів на прикладі Фуджіцубо, наложниці імператора Кіріцубо. Після смерті матері Генджі невтішний імператор довго не міг змиритися з втратою коханої. У той час розповсюдились чутки про красу і схожість з покійною Четвертою донькою попереднього імператора. Вперше автор іменує Фуджіцубо саме так – 先帝の四の宮 /сендай-но-ші-но-мія/ "Четверта принцеса за попере-

днього імператора" (перший розділ твору "Павільйон павлоній"). Ще один варіант описової номінації принцеси – 後の宮の姫宮 /кісакі-но-мія-но-хімемія/ "донька (принцеса) імператриці". Ім'я Фуджіцубо закріпилося за Четвертою принцесою за назвою покоїв, де вона жила, /фуджі-цубо/ "Павільйон гліциній". У цьому ж розділі автором пояснюється ще одне традиційне іменування Фуджіцубо: かがやく日の宮 /кага'яку-хі-но-мія/ (у пер. Соколової-Делюсіної – "принцеса Сяючого сонця"): "Імператор обожнював сина, рівного якому не було, здавалося, в цілому світі. І дійсно, навіть прекрасна пані з Павільйону гліциній не могла затьмарити його. Люди називали хлопчика Сяючим, а оскільки принцеса з Павільйону гліциній не поступалася йому красою і вони обоє займали рівне місце у серці імператора, її прозвали принцесою Сяючого сонця" [4, с. 42]. При дворі Фуджіцубо отримала статус дружини імператора 中宮 /чю:гу:/, імператриці 后 /кісакі/ та імператриці-матері 母宮 /хаха-но-мія/. Однак син Фуджіцубо, майбутній імператор Рейдзей, насправді був дитиною Генджі. Страждаючи від докорів сумління, Фуджіцубо вирішує зректися буденного світу і стати монахинєю, і вже у дванадцятому розділі "Сума" автор називає її 入道の宮 /ню:до:-но-мія/ "принцеса, яка ступила на шлях".

Чоловічі персонажі згадуються у тексті здебільшого за назвою придворного рангу. Наведемо кілька прикладів:

左馬頭 /сама-но-камі/ "управляючий лівих стаєнь";

蔵人少将 /куро:до-но-шьо:шьо:/ "службовець імператорського архіву молодшого рангу";

頭中將 /то:-но-чю:джю:/ "службовець середнього рангу особистої охорони імператора";

参議 /сангі/ "державний радник";

大將/дайшьо:/ "старший воєначальник";

左大臣 /садайджін/ "Лівий міністр";

右大臣 /удайджін/ "Правий міністр";

内大臣 /найдайджін/ "Міністр імператорського двору";

太政大臣 /дайджю:дайджін/ "Великий міністр";

少納言 /шьо:нагон/, 中納言 /чю:нагон/, 大納言 /дайнагон/ – радники міністра (старший, другий, молодший).

Для чоловічих персонажів характерна множинність номінацій. Різні особи, які обіймають певну посаду у різні періоди, іменуються однаково. Це нерідко ускладнює ідентифікацію персонажів, але такий спосіб номінації був традиційним в епоху Хейан, коли на перший план виходила позиція людини у суспільстві, а не її особистість [9, с. 2]. Наприклад, друг Генджі 頭中將 /То-но Чюджю/ вперше згадується у "Повісті" так: "У Лівого міністра було багато дітей від різних дружин. Один з його синів, народжений тою ж принцесою крові, мав чин шьо:шьо: та звання куродо та прозивався куро:до-но-шьо:шьо:" [4, с. 46]. У другому розділі і головний герой, і 頭中將 мають однакові титули 中將 /чю:джю:/ "службовець середнього рангу". У дев'ятому розділі 頭中將 вже має титул чиновника третього рангу – 三位中將 /сані-но-чю:джю:/. Згодом 頭中將 просувається вперед в ієрархії державної служби і згадується у тексті за назвами посад 宰相 /сайшьо:/ "державний радник", 権中納言 /гончю:нагон/ "заступник другого радника міністра", 中納言 /чю:нагон/ "другий радник міністра".

На окрему увагу заслуговують і способи номінації імператорів у "Повісті":

帝 /мікадо/ "імператор";

主上 /шюджю:/ – шанобливе звертання до імператора (у "Повісті" таке звертання найчастіше застосовується щодо імператора Кінджю);

内裏 /дайри/ "імператорський палац", "імператор";
院 /ін/ "імператорський палац", шанобливе звертан-
ня до імператора.

Ті персонажі, які зреклися буденного світу і присвятили
своє життя служінню Будді, втрачають попередні імена:

明石の入道 /акаші-но-ню:до:/ "той, хто ступив на
шлях, родом з Акаші" (йдеться про батька пані Акаші);

尼君 /амагімі/ "пані монахиня" (так згадується у "По-
вісті" і бабуся Мурасакі, і матір пані Акаші, якщо є по-
треба уточнити, кого з персонажів має на увазі автор,
додається топонім: 明石の尼君 //акаші-но-амагімі/ "мо-
нахиня з Акаші");

僧都 /со:дзу/ "монах";

入道の宮 /ню:до:-но-мія/ "принцеса, яка ступила на
шлях".

Для характеристики деяких персонажів апелюватимемо
лексика виконує експресивну функцію:

鬚黒代将 /хігекуро дайшьо:/ "старший воєначальник
з чорною бородою";

末摘花 /суецумухана/ досл. "квітка, у якої відривають
кінчик", дикий шафран – асоціація з непривабливим
носом дівчини.

Важливо наголосити і на тому, що у літературному
творі персонаж отримує оцінку від кількох суб'єктів:
перш за все, від автора, від інших персонажів, а також
від себе самого. Автор "Повісті" Мурасакі Шікібу не час-
то дає власну оцінку дійовим особам, як у наведених
прикладках, частіше номінація персонажів з боку автора
нейтральна і не порушує встановлений у суспільстві
епохи Хейан порядок щодо іменування осіб, особливо
тих, хто перебуває на державній службі. Як правило,
участь в управлінні державою беруть чоловіки, тому
номінації чоловічих персонажів формальні і відповіда-
ють тогочасній антропонімічній традиції. Випадок з Хіге-
куро дайшьо – скоріше виняток, такий спосіб номінації
свідчить і про прихильно-іронічне ставлення до старшо-
го воєначальника. Натомість у номінаціях жіночих пер-

сонажів часто можна побачити асоціації з рослинним
світом, природними явищами.

Проаналізувавши апелювативну лексику, яку викорис-
товує Мурасакі Шікібу у "Повісті про принца Гендзі" для
номінації дійових осіб, ми дійшли висновку, що незва-
жаючи на те, що "безіменна" номінація створює труд-
нощі для сприйняття тексту твору та ідентифікації пер-
сонажів, витримано головний принцип традиції імену-
вання осіб епохи Хейан: зберегти ієрархію суспільства у
недоторканному вигляді, знеособити державну службу,
відокремити особисте життя від суспільного. Апелюватив-
на лексика також відіграє важливу роль у функції харак-
теротворення: риси зовнішнього вигляду, внутрішнього
світу дійових осіб, асоціації з рослинними елементами
додають експресивності образам роману.

Список використаних джерел:

1. Васильева Н.В. Поэтика безымянности (по мотивам Милана Кун-
дери) / Н.В. Васильева // Имя: Семантическая аура / Ин-т славянове-
дения РАН. – М.: Языки славянских культур, 2007. – С. 271–288.
2. Карпенко Ю.О. Літературна ономастика. Збірник статей / Юрій
Олександрович Карпенко. – Одеса : Астропринт, 2008. – 326 с.
3. Кравченко Л.О. Українська ономастика: антропоніміка : навч. по-
сіб. / Л.О. Кравченко. – К. : Знання, 2014. – 239 с.
4. Сикибу Мурасакі. Повесть о Гэндзи [В 4 кн.] — Перевод с японско-
го Т. Соколовой-Делюсиной. — М.: Наука, 1991
5. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного /
А.В. Суперанская. – М., 1973. – 368 с.
6. Федотова Ю. С. Способы номинации главного героя у "Повести про
принца Гендзи" Мурасакі Шікібу / Юлія Сергіївна Федотова // Мовні і
концептуальні картини світу. – 2015, – № 54. – С. 139–143.
7. Фролова Е. Л. Японский язык. Имена собственные /
Е.Л. Фролова. – М., 2004. – 160 с.
8. Японська література: Хрестоматія. Том I (VII–XIII ст.) / [упоряд. :
Бондаренко І.П., Осадча Ю.В.]. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго,
2010. – 562 с.
9. Plutschow H. Japan's Name Culture: The Significance of Names in a
Religious, Political and Social Contexts. – Routledge, 1995. – 260 p.
10. 小松英輔 (1991) 「源氏物語の固有名詞」『学習院大学言語共同研
究所紀要』Vol.14 pp.107–110
11. 源氏物語の世界. 藤原定家「源氏物語」(四半本型)の本文と資料
[Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://www.sainet.or.jp/~eshibuya/index.html>

Надійшла до редколегії 19.09.16

Ю. Федотова, ассистент
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев

СПОСОБЫ ВТОРИЧНОЙ НОМИНАЦИИ ДЕЙСТВУЮЩИХ ЛИЦ В "ПОВЕСТИ О ГЭНДЗИ" МУРАСАКИ СИКИБУ

В статье рассматриваются способы вторичной номинации действующих лиц "Повести о Гэндзи", структура номинативных единиц, которые применяются автором для именования персонажей в зависимости от возраста, пола, социального статуса, отношений между ними.

Ключевые слова: вторичная номинация, апеллютив, безымянная номинация.

Yu. Fedotova, teaching assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

WAYS OF INDIRECT NOMINATION OF CHARACTERS IN "THE TALE OF GENJI" BY MURASAKI SHIKIBU

The article examines ways of the indirect nomination of the characters in "The Tale of Genji", the structure of nominative units, used by the author for naming characters depending on their age, sex, social status and relationships between them.

Tags: indirect nomination, common noun, nameless nomination.